

I. KONSTYTUCYJE SEJMU PIOTRKOWSKIEGO, ZACZĘTEGO ROKU 1562, A DOKOŃCZONEGO 1563

Zygmunt August, z łaski Bożej Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie etc. pan i dziedzic. Oznajmujem wszem wobec i każdemu z osobna którymkolwiek należy i na potym należeć będzie. Gdyż od Króla Jego Miłości Ojca Naszego, sławnej a świętej pamięci Króla Zygmunta, posłowie ziem wszech Korony Naszej, wielokroć i często na sejmiech walnych koronnych z pilnością praszali, aby exekucja, to jest wypełnienie praw i swobod koronnych stać się mogła, toremi Rzeczpospolita narodu polskiego przez przodki nasze i ich zasadzenia utwierdzona i szczęśliwie rządzona do tych czasów była. Ale że sławnej pamięci Ojcowi Naszemu Krolowi Jego Miłości częścią wielkimi trudnościami i rozmaitemi przypadkami zabawionemu exekucją, o którą tak często praszano był, przez sposób złych czasów i obyczajów nakazanych tak zaniedbana długo, snadniej było i więcej należało od czasu do czasu to odkładać, niżeli skutkiem swym powinnym, ^aprzez taką^a zabiegłość obyczajów i nakażenia czasów, tak skoro ^btemu dosyć uczynić^b, aby praw i ustaw starych zaniedbanie a zastarzałe opuszczenie tak prędko z Rzeczypospolitej wypłść i wykorzenić się mogło. Ku któremu dosyć uczynieniu, gdyż z łaski Bożej z spólnego wszech stanów Zwolenia, na stolicę Ojcową Korony tej posadzeniśmy są, gdyżśmy^c się też listem Naszym na to obowiązali, czego po zejściu z tego świata sławnej a świętej pamięci Ojca Naszego, posłowie ziem wszech Korony Naszej, przez te wszystkie sejmy przeszłe, jednostajnym Zwoleniem, z pilnością wielką o to Nas praszali i tego się domagali, częste obietnice tak Króla Jego Miłości Ojca Naszego, jako i Nasze^d, i ten obowiązek Nasz Nam przypominając a wyczytając i wiele się kroć upominając i opowiadając, żeby na koniec nie chcieli ani o dalszych potrzebach koronnych radzić, ani się w żadną rzecz wdawać, żeby pierw tym obietnicom koniec a dosyć uczynienie skuteczne się stało. Których proźbami i powinnością Naszą zwyciężeni, też i potrzebą Rzeczypospolitej przynuceni i przywiedzeni, exekucją tę praw i ustaw koronnych w imię Pańskie, z tej części początek ^ewziąć się Nam za potrzebne^e zdało, skąd najwięcej a nauprzejmiej Rzeczypospolitej potrzeba i użytek wszem się zdał i pokazywał.

2. ^fA gdyż Nam z Księdzem Wielkim Moskiewskim, nieprzyjacielem możnym walczyć przyszło, też i innych nieprzyjaciół i niebezpieczeństw koronnych obawiać się i przestrzegać pilnie potrzeba, a skarb koronny przez zbytne upraszanie dóbr stołu Naszego bardzo umniejszon a^g wyniszczon jest, o co^h się wszystkie ziemie Korony Naszej ustawicznie najwięcej uskarżałyⁱ, przypisując i poczytując to Nam za krzywdę i szkodę pospolitą, gdzieby upraszania takowe, bądź i zastawy, któreby przeciw statutom koronnym były dane i zapisane, zasię ku skarbowi i pożytkowi koronnemu przywrócone nie były. Chcąc już więc tedy tak ciężkiemu uskarżaniu pospolitemu, najwięcej czasu tego tak niebezpiecznego i zatrudnionego koniec uczynić, żądając i pragnąc tego, aby uspokojenie pospolite na wszem i we wszem zachowane było: tedy za zjechaniem tu Naszym i złożeniem) sejmu walnego koronnego na dzień 22 ^kNovembris roku 1562^k, po długich a pilnych radach i namowach, któreśmy czynili i mieli z pany radami Naszemi koronnymi, za ich jednostajnym przyzwoleniem i ^lza pozwoleniem a obwieszczeniem^l wszech wobec którymby ta rzecz należała, po^m wszystkiej Koronie dostatecznie uczynionym i wywołanym: te wszystkie rzeczy i namowy tu niżej napisane ⁿtak ustanawiamy i skazujemyⁿ.

^{a-a} prze tak MK. ^{b-b} dosyć uczynić temu MK. ^c gdzieśmy MK. ^d naszej MK. ^{e-e} wziąć za potrzebne się nam MK. ^f Od tego miejsca rozpoczyna się w VL numeracja poszczególnych ustępów; nie zamieszczono jednak powyżej nr 1. ^g i MK. ^h to MK. ⁱ skarżali MK. ^j położeniem MK. ^{k-k} roku Pańskiego Millesimi quingentesimi sexagesimi secundi MK. ^{l-l} i radą a za pilną posłów ziem naszych MK. ^m Brak MK. ⁿ⁻ⁿ tak ukazujemy i rozkazujemy MK.

O statucie Króla Kazimierza¹.

3. Naprzód statut Króla Kazimierza trzeciego, Dziada Naszego, tak wykładamy: iż jako inne wszystkie, tak też i ten nie może być rozumian ani wykładan, °jedno **iuxta proprium verborum sensum et tenorem**^o. Także się też nie ściąga ani ściągać może, jedno **ad terras seu districtus et castra principalia in quibus capitaneatus consistunt**: to jest na powiaty, ziemie, grody albo zamki główne albo sądowe^p, mające jurysdykcję, albo sądy mocą ramienia królewskiego sprawujące. Druga, iż jako przed uchwałą statutu tego wolno było Krolowi Kazimierzowi i przodkom jego, **terras et castra principalia sine ullo dubio** zastawiać; tak też już^q więc po uchwale jego, **neque terras neque castra principalia, in quibus capitaneatus consistunt**: to jest starostw, które głównymi albo powiatowemi zowią, zastawiać mu się **in toto**, to jest ogółem, nie godziło: jako przedtym Lwów, Sieradz, Dobrzyń, Sandomierz etc.^r były zastawiane, a to dla Korony roztargnienia, albo też dla tego, aby starostowie zakupni, już niejako starostowie, ale jako **bonorum possessores**, sprawiedliwości ludzkiej nie omieszkiwali^s. A jako ten to statut tylko się **ad terras et castra principalia non obliganda** ściąga, tak zasię na inne **minutiora bona**, to jest **oppida, et villas** ściągać się nie może, bo nie zawarł sobie nim Krol ręki, aby in parte to jest oddzielnie miasteczek, wsi i innych gruntów zastawiać i darować by nie miał. A takowe zastawy i darowizny wcale zostawiamy, ani exekucyi podlec mają, znajdujemy aż do statutu króla Aleksandra¹. Który jako się **in universa bona regalia** ściąga, tak też od jego uchwały donacje i obligacje °wszystkich imion° królewskich, bądź to już^v **castra principalia**, bądź to Wielkich Rządów, bądź to już jakiegokolwiek grunty stołu królewskiego, podług własnego statutu i podług oprawy królowej Zofii, exekucyi są podległe.

4. To też k'temu za potrzebne być znajdujemy, iż jeśliby kto był nalezion na takowych starostwach summy mając, przez exekucyją był odsądzon, a te summy pierwaj dostałyby mu się, albo przodkom jego, w dziele przeciwko ojczyźnie, tedy takowy mocen będzie w ojczyźnie działu repetować. A on, którego ojczyznę w dziele dzierżał, znajdujemy mocą uchwały niniejszej, preskrypcyją żadną nie ma mu działu bronić, ani zakłady żadnych zapisów nie mają się nań ściągać. I tak to **specialiter** k'temu objaśniamy: iż jeżeliby on na Królestwie będąc, brał większe dochody roczne, tedy przy repetycji działu powinni będą przyjacielskie posadzenie uczynić i o nie się ugodzić. A jeżeliby był znaleziony^w z większemi pożytkami, a nie chciał znalazzki^x takiego nagrodzić temu, który na ojczyźnie został był, tedy dopiero przyjdzie mu przysięga na nakład naprawy ojczyzny. I będzieli on co na Królestwie dzierżał, chciał z nim brać dział, tedy podług jego samego przysięgi, nakład on poprawy ojczyzny, **pro sua parte** powinien będzie odłożyć. A jeśliby też wziął był ku onemu Królestwu co dziedzictwa działem, tedy to ma w dział położyć.

5. Gdzieby też kto po dziele w ojczyźnie budował^y się, a w onym budowaniu zamek wmurował albo miasteczko zasadził, nie będzie powinien dać dopuścić działu, ale tak wielki plac jakoby z działu przyjąć miał w zamku, w budowaniu i w przygrodzie^z, ma indziej wydzielić i kazać tam, gdzie się będzie widziało oboma, a spólnie się na to zgodzili. A gdzieby się nie zgodzili, tedy tam gdzie spólni przyjaciele pokażą.

6. Za potrzebne też to rozumiemy opatrzyć, iż jeśliby kto, złączając summy po tym to w Kazimierzowym statucie, albo odnawiając stare listy, albo też z jednych dóbr królewskich na drugie summy przenosząc, pokazał, iż takowe stare listy Krolowie^{aa} do rąk swych brali, albo też jakokolwiek przy kancelaryi zostały, a w nowych liściech^{ab} nie byłoby dotleniono dat na zastaw starych, tedy takowy żaden nie ma być od summy odsądzon.

°-° jedno iuxta sensum proprium et verborum tenorem MK. ^p sądowe MK. ^q Brak MK. ^r Brak MK. ^s omieszkał MK. ^t Aleksandrowego MK. ^{u-u} imion wszystkich MK. ^v Brak MK. ^w nalezion MK. ^x Tak w tekście. ^y Zapewne ma być: znalazcy. ^z przygrodku MK. ^{aa} Tak w MK; w VL: Królewskie. ^{ab} Tak w MK; w VL: listach.

¹ Mowa tu o statucie nieszawskim: De obligatione castrorum per regiam maiestatem (Por.: Polskie statuty ziemskie w redakcji najstarszych druków. Syntagma, oprac. L. Łysia i St. Roman, Wrocław-Kraków 1958, s. 131).

7. Gdzieby też więc ratione jakiegokolwiek kontentacyi, summy na królestwie upuścił, to jest: przed Aleksandrowym statutem zapisanej, w części albo we wszystkim albo też dla tego, aby mu na pożyteczniejsze imienie summa przeniesiona była, chociaż mniejsza, a gdzieby więc nie było mianowanie w liście pośledniejszym, jako wielką summę odpuścił, tedy ma tego przysięgą dowieść i objaśnić, co był odpuścił. A gdy dowiedzie, tedy mu takowe summy wrócić będziemy powinni, pierwszej niżeliby z jakiegokolwiek possessyi ustąpił, jeżeliby dożywocia na tym to imieniu nie miał.

O statucie Króla Władysława **de bonis Magnae Procurationis**².

8. Statut Króla Władysława o Wielkich Rządziech, tak objaśniamy: gdyż Krol Władysław na się tylko a na potomki swe ten statut **de non obligandis bonis Magnae Procurationis** uczynił, a na te którzyby pieniądze **super ea bona** dawali, peny żadnej nie włożył. Tedy My tak znajdujemy: aby nikt tym statutem pieniędzy swych, ktoreby był **super bona Magnae Procurationis** dał, nie tracił, aż do statutu Króla Aleksandra. Który jako się **super omnia bona regalia extendit**, tak też aby od jego uchwały wszyscy, którzy **super bona Magnae Procurationis** pieniądze dawali, albo też donacje jakie otrzymali, temu statutowi Króla Aleksandra podlegli. Wszakże tego tak dokładamy, gdzieby się pokazały **castra principalia**, to jest gdzieby sądowe starostwa były w tych dobrach **Magnae Procurationis**, tedy takowe starostwa exekucyi statutu Króla Kazimierza być podległymi znajdujemy: to jest, że summy na nich zatrzymane ginąć mają. Znajdując też to, iż dożywocia na tych to dobrach **Magnae Procurationis** nie mogą się zostać, ale skupionemi zawsze być mogą, gdyż całe a nierozdzielne być mają wszystkie zachowane. Wyjąwszy iżby takowe dobra były też przed tym statutem Króla Władysława zastawione, na takowych ma też dożywocie całe a nienaruszone zostać.

O statucie Króla Aleksandra³.

9. Statut Króla Aleksandra, stryja Naszego, tak go wyklądać i rozumieć najdujemy, jako słowa tego^{ac} statutu same w sobie brzmią i obmawiają, w mocy swej go^{ad} zostawujemy. A tak wszystkie po tym to statucie daniny, darowizny wieczne, feuda albo lenna, też i przedania Nasze, przodków Naszych, także też fundusze i nadania wszystkich duchowieństw jakożkol- wiek zapisane, mają być i są tym statutem kassowane a w niwecz obrocone, jako te, które są prawu pospolitemu przeciwne, nalezione i osądzone, we wszystkich państwach i księstwach do Korony należących, tak w Księstwie i ziemiach Pruskich, jako Zatorskim i Oświęcimskim Księstwie, gdyż te księstwa pod jedną pieczęcią i łaską koronną są. Takowe wszystkie imion^{ae} danie^{af} infeudowane i przedane w ziemiach wyżej omienionych, przypadają w ręce Nasze i Rzeczypospolitej. Zostawując w mocy feuda i lenna Książąt Pruskiego i Pomorskich; z ktoremi przez potrzebę i dobro pospolite, za zezwoleniem^{ag} stanów koronnych, te lenna uczynione i nadane są zdawna.

10. Co się tkanie Województwa Mazowieckiego, to nie podpada pod exekucyją statutu Aleksandrowego, aż do dania i uprzywilejowania statutowi i wolności ich, za panowanie świętej^{ah} pamięci króla Zygmunta Ojca Naszego, za którego panowania do Korony **per successionem** przypadły. Czego data ich statutu szerzej świadczy i obmawia.

O dożywociach na straconych summach.

11. Gdzieby też kto, mając pierwszej dożywocie na dobrach ktorychkolwiek Naszych, potym wieczność^{af} sobie otrzymał na nie^{ai}, ktoraby mu przez tę exekucyją upaść musiała, tedy przy dożywociu zostać każdy ma.

^{ac} tego to MK. ^{ad} gi MK. ^{ae} imiona MK. ^{af} dane MK ^{ag} Zwoleniem MK. ^{ah} sławnej MK. ^{ai-ai} na nie sobie otrzymał MK.

² Por. statut Władysława III z 1440 r.: Vladislaus rex Poloniae et electus Hungariae promittit bona ad procurationem generalem Cracoviensem spectantia non obligare (VL, t. I, s. 142).

³ Statuta Aleksandri Regis Petricoviae sancita anno 1504: De modo bonorum regalium inscribendorum (Pol. Const., t. I, vol I, s. 130).

O złączeniu summy i odnawianiu starych listów.

12. Też to, dla zatrudnienia jakiego ludzkiego opatrujemy: iż jeżeliby też ktokolwiek, po dacie tego statutu, listy stare albo odnawiał, albo też summy złączał, albo stracone, zgorzałe, u Królów Polskich odnowione otrzymał albo przeniósł, a takowe listy chociażby nie były inserowane albo jeżeliby ich daty nie były wpisane, ani też na ten czas Królów mianowanie, tedy takowe listy za stare, a przed statutem wydane mają być rozumiane, i pod stratę summ tego statutu, że nie mają podlec, znajdujemy. Wyjawszy iżbyśmy albo stare listy oryginały pokazali, a jasnie dowiedli na sejmie, iż takowa zastawa była po statucie tym Króla Aleksandra; wszakoż nie metryką tego dowodzić mamy tak potym to, jako i po wyżej^{aj} opisanym statucie.

O przysiędze i dziale.

13. A jeżeliby sam, a nie przodek jego któryby takowe listy odnawiał, był jaką wątpliwością podejrzanym około przypisania summ, tedy takowy ma tego przysięgą podeprzeć, iż takowe summy nie na oszukanie ani szkodę Rzeczypospolitej są przypisane. Toż też o summach w dziale wziętych po tym statucie ma być rozumiano, jako wyżej przy statucie Króla Kazimierza jest opisano. To jest, iż ktoby summy odsądzon był w dziale ją pierwszej wzięwszy, ma działu w ojczyźnie repetować, praeskrypcją żadną takowy dział mocą statutu tego nie ma być bronion. Także też o donacjach w dziale wziętych, ma być rozumiano.

O summach nowych na Królestwie.

14. Toż o summach pieniężnych, na imionach Naszych Królewskich zapisanych ma być rozumiano: iż wszystkie summy po statucie Króla Aleksandra zapisane, tracone być mają. Bo choćby też i w takowych liściach extenuacje były napisane, tedy iż nie są **pro necessitate Reipublicae** pożyczane, extenuacja też zostać nie może; dla tego słusznie ginać mają. Bo na to wszyscy panowie ich mość rady i posłowie się zgodzili, że nie były takie **necessitates Reipublicae**, dla którychby^{ak} mieli Królowie Polscy dobra Rzeczypospolitej zastawiać; bo jeżeli były necessitates jakie, tedy były tak wielkie podatki, że nie tylko one **necessitates** odprawowali, ale też jeszcze tych podatków zostawało. Zostawując to jednak rozsądkowi sejmowemu, jeżeliby listy Króla Zygmunta były pokazane, które w pruskie wojny **pro necessitate Reipublicae** na zastawy dawał. Od statutu tego warunek czyniąc, takowe listy mają być osobliwym sądem sądzone.

O zastępcy.

15. Co też opatrzyć chcemy: iż gdyby^{al} się trafiło, żeby kto w tym czasie, jako jest Krolom Polskim ręka zawarta, jakiegokolwiek dobra Stołu Królewskiego u Nas uprosił, a potym, mając to za dziedzictwo, komu inszemu sprzedał albo jakimkolwiek sposobem zbył albo jakożkolwiek zafrymarczył, albo ^{am}też mając^{am} summy zapisane na tychże dobrach królewskich, a w tychże summach tenże **obligatorius** zastawił, tedy Krol^{an} nie onego komu dał albo summę zapisał patrzeć ma, jedno possessora, który dobra Rzeczypospolitej dzierży. To jest, że się w te dobra Rzeczypospolitej vigore statutu wwięzować będziemy. A on komu possessyją wezmą, tedy ma sobie patrzeć ewiktora, który peremptorie et extra districtum, przed Nami za dworem, **etiam extra Regnum**, w tej samej mierze **vigore laudis communis conventionalis Regni praesentis**, odpowiadać ma, i zapisowi swemu **evictionis** dosyć uczynić. **Non obstantibus quibusvis dilationibus et limitationibus aliorum terminorum, neque evocatio potest allegari, sed semotis omnibus dilationibus** zarazem dosyć uczynić, a summę odłożyć, albo zafrymarczone imienie wrócić. Bo nie inaksza ewikcja ma być rozumiana, jedno tylko summę tylką, a nie większą, jako wziął ma odłożyć, a wrócić onemu, któremu się na obronę zapisał. A iż My possessyi nikomu czekać nie chcemy, także też possessor od swego ewiktora in primo termino ma być **evictus et indemnis redditus** i summę na pierwszym roku i miasto ewikcyi odłożyć będzie powinien, od sądu nie odchodząc. Który^{ao} **evictor** póki przez dekret Nasz nie będzie osądzony, **possessor bonorum Nostrorum** satysfakcyi słusznej nie weźmie, dla ubogich ludzi,

^{aj} J wissem MK. ^{ak} ktoreiby MK. ^{al} gdzieby MK. ^{am-am} mając też MK ^{an} MK dodaj e Jego Miłość.

^{ao} Tak w MK; w VL które.

et propter aequitatem, w używaniu tychże dóbr zostawujemy tego possessora, aż mu się z dekretu naszego od ewiktora dosyć stanie.

16. Temu się też droga nie zamyka dalej, mali ewiktora, także prędkim prawem i z tak prędkimi stopniami prawa postąpić; także się i o dziale rozumieć ma. A gdzieby nie była mianowana summa jedno darem zapisana, tedy possessor ma przysiąc, za jaką summę tego dostał; także też i o podniesieniu summy rozumieć się ma. Także possessor przysiąc ma **super quantitate summae juste et vere persolutae**. Także też o frymarkach rozumieć się ma w dobrach królewskich Naszych.

O frymarkach.

17. Frymarki wszystkie, któreby były z szkodą Rzeczypospolitej, mają się nazad cofnąć, boby takowe frymarki były z niepożytkiem Rzeczypospolitej. Ale iż takowe frymarki, któreby były bez szkody, i owszem z pożytkiem Rzeczypospolitej, nie mogą tu być rozeznane, dlatego ustawujemy, aby teraz **vigore conventus** były deputowane w każdej ziemi pewne osoby, które żeby oglądały i popisały wielkość i dobroć tych imion, które i Krolowi dano, i Krol dał. A takowe spiski^{ap}, aby były na przyszły sejm zniesione, a tam dopiero z takowych spisków łatwiej się rozeznąć i rozsądzić będzie mogło, na których Rzeczypospolita miejscach byłaby uszkodzona. A dopiero takowe uszkodzenia Rzeczypospolitej w tych frymarkach mają być rozsądzone. A na potym, kiedybyśmy z swej strony, albo też kto inny z swojej strony, frymarku jakiego z imieniem Naszym potrzebowali, tedy pierwszej mają być rewizorowie z sejmu wysłani, a potem za ich dostateczną sprawą i opisaniem pożytków, przyległości etc.^{aq} na sejmie walnym, **omnium ordinum consensu**, kończyć się mają.

18. Też to przykładając, gdyż to **vim** frymarków **sapit**: jeśliby kto za otrzymaniem wiecznym daniny, Nam jaką wieś puścił, albo summę starą, ktoraby się przed statutem ostać mogła, a okazał to jasnymi dokumenty, żeśmy takową wieś, na której dobra a stara summa była, od niego przyjęli, choćby też to **in privilegio donationis** nie było **expressum**, tedy gdy to będzie okazano jasnie, powinni będziemy zaś onemu też wieś i z tą summą wrócić; gdyż jego donacyja przed prawem pospolitem zostać się nie mogła, a **cognitio** tego na sejmie być ma.

O dożywociach.

19. Aby też o to jakiego zatrudnienia około dożywoci^{ar}, któreby prawu pospolitemu przeciwnie nie były, nie czyniło, tak o tym znajdujemy: iż dożywocie na każdej starej summie jest dobre.

20. Dożywocie ojcowi z dziećmi dane, a chociaż też dzieci nie byłyby mianowane **expresse**, a ociec przed tym sejmem gdzieby już umarł, a dzieci **in possessione** zostały, tedy jeden w dożywociu z nich a nie więcej ma zostać, znajdujemy; bo nie ma być rozumiano za **expectative** ani **solide**.

21. Dożywocie braciej dane, bądź dwiema, bądź więcej, gdzie każdy **pro suo interesse**^{as} używa go, to jest rozdzielną albo nierozdzielną majątnością, iż gdy^{at} z nich umrze który, tedy oni drudzy już nie w dożywociu succedują tylko w summę, tak iż ona część umarłego jest na skupie, chociaż w tym to tak **expresse** nie stoi, nie jest **solidum** ani **expectativa**. A jeśli nie masz summy na takim imieniu, tedy także ma być rozumiano.

22. Dożywocie ojcowi z synem dane, gdzie więc synowi **possessionem** puści przed niniejszym sejmem, albo konkluzją sejmową nie jest expektatywa, **exceptis** sądowych miejsc. Gdyż statut jest, że **officia** sądowe mają być dawane **aetate, intelligentia bene vigentibus**. A tak na to ma być bacność w takowym ustępowaniu, aby był **et aetate legitimabilis**; gdyż statut mówi **de personae praesenti statu, non de futuro**.

23. Dożywocie dwiema braci dane, **coniunctim et separatim**, gdy jeden drugiemu tego chociaż **ex nunc** ustępuje, albo przed konkluzją tego sejmu, nie jest **solidum**, ani expektatywa.

24. Dożywocie mężowi z żoną dane, a jednoby z nich umarło albo umrze, tedy **superstes** w dożywociu zostawa.

^{ap} spiski VL. ^{aq} Brak MK. ^{ar} dożywocia VL. ^{as} pro interesse MK. ^{at} Brak MK.

25. Dobra Nasze Królewskie, dane komu do pewnego czasu zamierzonego, nie mają być dłużej trzymane, tylko **ad vitam unius personae ex nunc possidentis**.

O arendach dożywotnich i dożywociach gołych albo **de plano**.

26. Panowie rady nie chcąc się wdawać w długie tu interpretacje **legum**, jedno z uprzejmej chuci a miłości swej, szukając aby było wychowanie Stanu Naszego Królewskiego i obrona Rzeczypospolitej, przyzwalają dobrowolnie na podwyższenie arend starostw i dzierżaw Naszych, zostając mocno przy dożywociach nadanych, które z spólnego niedawnego zezwolenia rad i posłów mają być mocno dzierżane i które też dożywocia arend do żywota trzymać każdemu mamy. A wszakże którzy chcą na liczbie zostać, to im będzie wolno. Co się tycze gołego dożywocia, na takich summ nie było albo i teraz nie masz albo bywszy upadły, takie też mocno mają zostać, **ad vitam ad praesens possidentis**, tym obyczajem: aby też nieco postąpili do skarbu Naszego, jako i ci którzy arend podwyższali; a to przy rewizyi nowej.

O pozwoleniu czwartej części na obronę potoczną.

27. Po namówieniu tych artykułów uniwersalowych, które się tyczą wewnętrznych spraw koronnych, k'temu za pilnym a usilnym solicytowaniem posłów ziemskich o postanowieniu obrony potocznej, takowej, ktoraby rok od roku na granicach koronnych trzymana być miała, tedy My z łaski Naszej królewskiej a z miłości przeciwko Rzeczypospolitej pozwalamy tego, aby czwartą część wszystkich dochodów **totius corporis Regni**, ku stołu Naszemu należących, była na obronę potoczną obrocona. Tym obyczajem, że naprzód ze wszystkich dochodów każdego starostwa i każdej dzierżawy Naszej Królewskiej ma być odłożono na wychowanie starosty albo dzierżawce wedle rewizyi nowej, to czymby się mógł dobrze wychować; potym wszystkie dochody mają być na cztery części rozdzielone, z których czwarta część na obronę potoczną, rok od roku z skarbu Naszego będziemy powinni dawać, tak z dożywotnich arend i z dożywoci^{au} gołych, albo **de plano**, jako i ze wszystkich innych dochodów Stołu Naszego Królewskiego, **nullis exceptis**.

28. A wszakże ci, którzy mają arendy dożywotnie i dożywocia gołe, będą powinni nieco podwyższyć a postąpić do skarbu na wychowanie stołu Naszego, tak jako się na to dobrowolnie zezwolili. Której czwartej części wyżej mianowanej, mocą uchwały sejmu niniejszego na służebne obrony potocznej postępujemy już **ex nunc** i na potomne czasy. Sami i potomkowie Nasi przestawać będziemy na **ordinarios et extraordinarios sumptus** i na poprawę zamków koronnych i opatrzenie ich ku obronie, na trzech częściach dochodów, opatrzywszy naprzód ze wszystkich czterech części starosty i dzierżawce i ich wychowanie.

29. A dla zgody i miłości między stanami, tę czwartą część, ktoraby miała przyść z arend dożywotnich i z gołych dożywoci^{au}, bierzemy na swe trzy części, że z nich ją odprawować mamy, i oddawać na służebne z Skarbu Koronnego, tak jako się pokaże z rewizyi tych nowych inwentarzów, które mają być na przyszły sejm zniesione, wszystkich dochodów Naszego Królewskiego imienia. A tego też, na które zasły arendy dożywotnie i gołe dożywocia, aby już nigdzie indziej nikt nie patrzył tej czwartej części z arend dożywotnich i dożywocia gołego, jedno u Nas w skarbie Naszym rok wedle roku, jako i czwartej części dochodów ze wszystkiego innego imienia Naszego.

30. Statut Krola Aleksandra w mocy zostawując **de bonis mensae regalis**, ustawujemy^{av}, aby kanclerz i podkanclerzy koronni nie śmieli listów mimo statut ten wydawać na donacje, obligacje, wendycyje, feuda, pod utraceniem urzędu, **ad instigationem nuntiorum terrestrium**.

31. A iżby te rzeczy w swój skutek były przywiedzione, na pilne prośby posłów ziemskich a pozwolenia panów rad, już **ex nunc auctoritate huius conventus et omnium ordinum Regni consensu**, deputujemy rewizory z swej strony; drugie z panów rad, trzecie z poselskiego koła. Którzy będą mieli jechać rewidować a inwentować **bona mense Regiae**, na wszystkie pięć części Korony: to jest jedne do Wielkiej Polski, drugie do Małej, trzecie do Mazowsza, czwarte do Rusi, piąte do Prus. Którzy rewizorowie będą powinni jechać^{aw} i rewidować, a inwentować

^{au} dożywocia *VL*. ^{av} ustawiamy *MK*. ^{aw} jechać *VL*.

dochody wszędy wszystkiego imienia królewskiego, **nullo penitus excepto**. Wyjąwszy na ten czas imiona, które w starych summach przed Aleksandrem^{ax} są zastawione, chyba iżby potym wykupione były po śmierci tego kto dożywocie miał. A iżby już za tą konstytucją wszyscy starostowie i dzierżawcy wszelakich dóbr Stołu Naszego Królewskiego byli powinni tym rewizorom podać ku posłuszeństwu **ad hunc solum actum** pisarze, wojty albo wódatze, albo inne także sługi i kmiecie, którzyby pożytki onych dóbr w swej sprawie mieli i ich wiadomi byli, aby rewizorowie za ich instrukcją okazaniem pożytków, inwentarze poczynić mogli.

O podskarbiu.

32. Podskarbi koronny będzie powinien skoro po śmierci której osoby, **ex nunc bona Regia possidentis**, one dobra opatrzyć, a komukolwiek od Nas ku dzierżeniu będą poruczone, aby od niego tak liczbę przyjmował, a nie inaczej, jedno jako z którego imienia przez inwentarze terażniejszych rewizorów okazano będzie. A jeśliż My possessorowi, któremu dóbr swoich łaskę jaką uczynić chcieć będziemy, tedy to z swych trzech części uczynić będziemy mogli. Ale iżby ta czwarta część, która na obronę pospolitą iść ma, zawždy spełna dochodziła, tego podskarbi pilen być ma.

33. **Item** podskarbi na sejmie każdym walnym przed radami i posły ziemskimi liczbę czynić będzie powinien.

O uiszczeniu podskarbiego.

34. Także ustawiamy, że podskarbi^{ay} każdy koronny tej czwartej części nie ma obracać, iedno na służebne obrony potocznej, i ma się przy liczbie w tym na każdy rok Rzeczypospolite usprawiedliwić, pod winą **privationis officii**, na każdym sejmie walnym, przed pany radami a przy posłach, ^{az-}**quoties toties**^{az} byłaby na wieczne czasy potrzebna. A kwity^{ba} Naszymi albo czystemi inszemi nie ma się bronić, chyba ktoreby były na służebne obrony potocznej obrócone. O co posłom instygować będzie wolno.

O lustracyjej.

35. Lustracja wszystkich dochodów koronnych w pięć a w pięć lat zawždy ma być czyniona, aby za przymnożeniem pożytków też i ta czwarta część, którą na żołnierze dla obrony granicznej dawać mamy, także pomnożona była. A ieśliby też za jakim przypadkiem pożytków koronnych umniejszyle się, aby też w tej czwartej części umniejszenie było.

De incompatilibus.

36. Kasztelan żaden burgrabią Zamku Krakowskiego być nie może, gdyż na wojnie każdego kasztelana bytności dla sprawowania ludzi jest potrzeba, burgrabia zasie na Zamku Krakowskim obecnie być powinien. Z tych tedy przyczyn i na ten czas każdy kasztelan burgrabstwo puścić będzie powinien **ex nunc**, i na potym burgrabstw kasztelanom dawać nie będziemy, gdyż to oboje wspolek stać nie może.

O dwojgu starostwie sądowym.

37. Gdyż jest rzecz słuszną, aby każdy na jednym urzędzie przestał, aby tym pilniej powinności onego urzędu wykonywał, ustawujemy, aby żaden dwojga starostwa sądowego dzierżeć nie mógł. A ieśliby kto był należon, któryby nie bacząc nic na tę ustawę koronną, miał u Nas takowe starostwa uprosić, tedy takiemu mają być **bona** konfiskowane, a k'temu pozwany od kogożkolwiek bądź do któregożkolwiek sądu albo urzędu, winy dwieście grzywien przepada. Którą winę na pierwszym roku iako na zawitym, nie odchodząc od sądu, odłożyć stronie będzie powinien i takowe starostwa iedno tamże **in instanti** puścić ma, **exceptis modernis possessoribus**, którzy do żywota starostwa oboje trzymać mają.

O osiadłości dygnitarzow.

38. Gdyż o tym pierwsze statuta dostatecznie uczą, aby każdy dignitarz^{bb} i urzędnik w tej ziemi był osiadły, gdzie dygnitarstwo dzierży.

^{ax} Alexandrem *VL*. ^{ay} podskabi *VL*. ^{az-az} toties quoties *MK*. ^{ba} quity *VL*. ^{bb} Tak w *VL*.

39. A iż częstokroć takowe wątpliwości się wszczynają, że też wiele ludzi tak to ciasno rozumieli, chcąc aby to ci dignitarze i urzędnicy nie w ziemi ale w powiecie bywali osiadli, objaśniając tedy statuta o tym przez przodki Nasze pierwszej uczynione ustawuemy, aby każdy dignitarz i urzędnik w swym województwie doskonałą a nie zmyśloną osiadłość miał, a k'temu takową w którejby mógł pomieszkiwać. A osiadłość takowa ma się rozumieć w okręgu województwa onego, nie w powiecie, wyimując z tego ruskie, mazowieckie i rawskie województwa, k'temu ziemię wieluńską, podle przywileju króla Kazimierza, które przez swą szerokość wiele ziem w sobie zamykają. A takowe ziemie osobne ziemskie sędzię i insze urzędniki w sobie mają.

40. W tych tedy województwach wyżej mianowanych tak ustawiamy, aby każdy urzędnik ziemski już nie w województwie, ale w onej ziemi, która swój sąd ziemski ma, był osiadły, wyimując z tego tylko wojewody, którzy w którejkolwiek ziemi onego województwa będą mieli osiadłość, za dobrą i dostateczną ma być rozumiana.

41. Gdyż każde dignitarstwo, k'temu i urząd ziemski, osobne powinowactwo podle pierwszych statutow w sobie ma, za pilnym żądaniem posłów koronnych ustawuemy przychylając się do statutow pierwszej o tym wydanych, że żaden wojewoda ani kasztelan starostą ani urzędnikiem ziemskim być nie może w jednym województwie, okromia starostwa a województwa i kasztelanij krakowskich, które podle dawniejszych statutow społu stać może. Ale każdy inny urząd ziemski z starostwem ani też z krakowskim, społu stać nie może, wyjąwszy terażniejszy possessora.

O starostwach na dzierżawach królewskich.

42. Ustawiamy, iż na wszelkie inne starostwa i dzierżawy Nasze, w których sądów nie masz, wolno Nam będzie dawać starosty choćby też w onej ziemi nie mieli osiadłości, by tylko narodu polskiego był szlachcicem. Takowy będzie powinien mocą tego statutu w sądzie ziemskim i grodzkim **in articulis castrensibus** onej ziemi, o każdą krzywdę komużkolwiek by ją uczynił, odpowiadać i postępek prawny ma się przeciwko niemu ściągać iako przeciwko nieosiadłemu, ieśliby osiadłości nigdzie^{bc} nie miał. A ieśliby osiadłość w Koronie miał, tedy gdyby był w czym przesądzon w ziemstwie, tedy przezyski nie na grunt się ściągać mają Nasz, ale na starościnę osiadłość. Abowiem przezysków ma być remissya do tej ziemi i powiatu, kędy ma osiadłość, a pozwy mają być nań kładzione **in residentia tenutarii**, w dworze abo na zamku.

O sądzeniu starych listów.

43. **Item:** ostrzegając aby żaden w tej exekucyi nad słusność obciążon nie był, ustawiamy: iż ieśliby kto na daninę od Nas abo też od Ojca Naszego po statucie Króla Aleksandra Stryia Naszego otrzymaną, nalażł iakie stare listy, ktoremi listy mógłby to iaśnie pokazać, że takowe dobra były nie Nasze, tedy takowa wątpliwość ma być sądzona na sejmie walnym. A ieśliby to było na sejmie tymto naleziono, iż takowe dobra były od Nas dane, a nie należały Stołu Naszemu Królewskiemu abo też w iakich summach abo przezyskach były przez Przodki Nasze komu odjęte, tedy takowe dobra podle nalazku seimowego z radami koronnemi, będziemy powinni temu komu będzie należało wrócić, a onego przy nich zachować.

44. **Item:** ieśliby też przez Nas albo przez Przodki Nasze komu były dobra konfiskowane, a potym takowe dobra były przez Nas abo też Przodki Nasze zasię wroczone abo dane pierwszym possessorom abo potomstwu ich, takowe daniny mają zostać całe a nienaruszone, ani exekucyi podlec mają. I też takowe dobra na łasce Naszej zawsze zawisły.

45. K'temu, ieśliby kto okazał, że mu przeciwko prawu od Nas abo od Przodków Naszych dobra iego dziedziczne wzięte były i są, tedy przy rewizyi listów, gdy to **legitime** od tegoż okazano będzie przez list jego i **munimenta**, że to iego własność **et nullo iure** wzięta, o takowe dobra będziemy powinni na sejmie walnym uznanie uczynić, przy rewizyi iego prawa.

O karaniu występnych.

46. Co się tkanie **diminutionem bonorum nobilium**, żeby o żaden występnek szlachta karana być nie miała **in bonis**, w tej mierze statutu odstępować nie chcemy, **in casibus in statutis**

^{bc} nigdzieś *VL*.

expressis, ale się wedle statutu zachowamy. A wszakże nie chcąc **diminuere bona nobilium**, dla służby Rzeczypospolitej takowe imiona szlacheckie ktoreby były konfiskowane, będziem dawać inszym szlachcicom Polakom **nobilibus**.

47. Też na częste skargi posłów ziemskich od rycerstwa wszystkiego, **którzy nomine fisci Nostri** za dworem leda o co ciagnieni byli i bywają, ustawiamy, że ni oco^{bd} **nomine fisci Nostri** ludzie pozywani być nie mają, jedno ktorzyby Nam z imion Naszych dosyć nie uczynili.

48. A jeśliby Nam kto co dał, darował abo zapisał, tedy My przed sądem swoim **in conventione generali tantum** tego dochodzić mamy, iedno **iure Nobis inscripto vel donato, non plus iuris sibi vendicando, quam donator habuit**. A wszakże **non de praeterito, sed de futuro tantum** rozumiano być ma.

Statut około usypania granic między imieniem Naszym a imiony ziemskimi w mocy zostawiamy⁴.

49. A któryby starosta rozsypał granice, aby je powinien był usypać **ad festum divi Ioannis Baptistae [24 VI 1563] proxime venturum, sub privatione officii capitaneatus vel tenutae** zamków; i maiąbyć trzymane mocnie wedle kopcu, **temporibus perpetuis**. A gdzieby był kto o nie pozwan **ad instantiam instigatoris officii Nostri ex delatione capitanei vel tenutarii**, tedy wszystkich od takowych pozwów czyniemy wolnemi.

50. Skarżyli się przed Nami posłowie ziemscy na starosty sądowe, iżby **abusum quendam** wnieść mieli w exekucyi na rycerstwo koronne, nad statut **Vladislai Jagiellonis in Jedlna fol. 50** napisany⁵, prosząc abyśmy złożyli z nich cobykolwiek przeciwiało się exekucyi nad statut przerzeczony, gdyż oni nie chcą księżą ich miłością wdać się w żadne dysputyacje, iedno stojąc przy prawie swym, nie chcą wolności swoich **in dubium vocare**. My powinności swoje bacząc i przysięgę wszystkim iednostajnie uczynioną, k'temu też na zgodne zdanie rad Naszych świeckich i na prośby posłów ziemskich, rozkazujemy wszystkim starostom Naszym sądowym, aby ninakim inakszej exekucyi nie czynili, iedno iako w statucie Jagiełlowym^{be} **in Jedlna** stoi; a cobykolwiek inaczej uczynili, **sit irritum et inane**.

O rewizyi listów.

51. Gdyż za nagłą a gwałtowną potrzebą, która Nam przypadła w Wielkim Księstwie Litewskim, nie mogliśmy do tego przyść, abyśmy mogli byli rewizyją listów exekucyi podległych rozsądkiem seimowym rozsądzić, zdało się być za lepsze Nam i wszystkim stanom koronnym, abyśmy tę rewizyją wedle uniwersału na niniejszy seim wydanego, wszystkich listów tak koronnych, iako też i innych Księstw Pruskich, Ruskich, wszystkich stanów koronnych, na przyszły seim, za radą rad Naszych koronnych i pruskich i przyzwoleniem posłów od rycerstwa przełożyli. Iakoż iuż uchwałą tą to całe a nie naruszone odkładamy na seim przyszły, z tym opatrzeniem, aby każdy za swym prawem, iakie ma, dzierżał spokojnie dobra te, ktoreby exekucyi podległy, tak w domach, zastawach i w dożywociach, aż do przyszłego seimu, który iuż składamy w Łomży na święty Marcin [11 XI], przed którym powiatowe seimy złożemy. A ten seim spolny z Litwą i z Pruszy będziem powinni wedle statutu złożyć i tamże iuż w doskonałą exekucyją przywieść tę unię i inkorporacyją, tym obyczajem iako przywileje spoinę, tak dawne, iako też za Króla Aleksandra Stryja Naszego uczynione uczą, a tam na tym seimie wszystkich statutów i przywilejów koronnych **debitam executionem** przywiedziemy i uczyniemy.

^{bd} Tak w VL. ^{be} Jagiełlowym VL.

⁴ *Ius Polonicum codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis, edidit Joannes Vincentius Bandtkie, Varsaviae 1831, s. 230-231: Item promittimus quod omnibus terrigenis cum bonis et haereditatibus Nostriis granities postulantibus ac petentibus non denegabimus. Por. Też: Vol Const., t. I, vol. I, s. 50-51, konstytucja z 1493 r.: De limitibus cum bonis regalibus faciendis, oraz tamże s. 80-81, konstytucja z 1496 r.: De granicierum limitatione inter bona regalia et terrigenarum.*

⁵ *Prawdopodobnie idzie tu o przepis przywileju jedlnieńskiego o nietykalności osobistej i majątkowej (Ius Polonicum, s. 230).*

Dobra na Króla jego Miłości przypadające.

52. Dobra wszelakie, któreby na nas przypadły, albo przez niesłużenie wojny, albo **iure caduco**, albo daniną, albo zapisaniem iakim, albo iakimkolwiek inszym przypadkiem wedle prawa pospolitego, takowe dobra będzie Nam i potomkom Naszym wolno szafować i dawać wedle woli Naszej. A wszakże tylko Polakom a stanu szlacheckiego, dla nieumnieiszenia służby wojennej.

O sędziach starościch.

53. Ustawujemy, iżby każde roki starosta sądził iako statut uczy **fol.** 9⁶. I ieśliby tak zabawion nie był, iako tam stoi w tymże statucie, pod straceniem urzędu. A ieśliby inaczej sądzono, podle statutu fol 3, aby sądowi takiemu **nulla praestaretur oboedientia**. My czyniąc dosyć prośbom posłów, na potomne czasy komukolwiek starostwo iakie damy, ten takowy będzie powinien sam przez się roki starości sędzić, wedle statutów wyżej opisanych, **exceptis tamen modernis possessoribus**. Przestrzegając tego, aby iaka przyczyna^{bf} **intestini odii et disidii** nie była.

O złożeniu walnego sejmku i powiatowych sejmików.

54. Mocą uchwały niniejszego sejmku, dla przyczyn i potrzeb Rzeczypospolitej wyżej opisanych, składamy sejm walny koronny na dzień świętego Marcina [11 XI 1563] w roku niniejszym blisko przyszłym w Łomży, przed którym składamy sejmiki powiatowe w ziemiach: w Wielkiej Polsce we Śrzedzie, w Szadku, w Łanczycy, w Radziejowie, w Raciążu, w Sochaczowie, w Dobrzyniu, w Wieluniu na dzień świętej Jadwigi [16 X 1563]. Generalis Wielkiej Polski w poniedziałek przed świętym Szymonem Judą [przed 28 X 1563] w Kole. W Małej Polsce w Wiśni, w Kamieńcu, w Lublinie, w Bełzie, w Chełmie na dzień świętej Jadwigi, w Proszowicach, w Opatowie przed świętym Szymonem Judą, w poniedziałek bliższy. **Generalis** Małej Polski w Nowym Mieście, dzień świętego Szymona Judy. W Mazowszu w Czersku, w Wiźnie, w Wyszogrodzie, w Zakroczymiu, w Ciechanowie, w Liwie, w Różanie, w Łomży na dzień świętej Jadwigi [16 X 1563], w Warszawie dzień świętego Łukasza [18 X 1563] **particulares, a gene[ra]lem mazowiecki** w Warszawie nazajutrz po świętym Łukaszu. I obiecuem nie przekładać na inny dzień dnia sejmowi łomżyńskiemu złożonego, **sine gravi et legali impedimento**.

O służeniu wojny panów duchownych.

55. **Item** też prosili Nas^{bg} posłowie ziemscy, aby panowie duchowni z gruntów ziemskich wyprawę wojenną byli powinni, a pospołu z innym rycerstwem Rzeczypospolitej w tej mierze służyli. My, iż panowie duchowni odwoływają się na przywileje swoje i na wolności, które od takowej wyprawy mieć się powiadają, tę rzecz na przyszły sejm do rewizyi listów odkładamy.

O służbie szołtysów panów duchownych.

56. **Item**, także też odkładamy na tę rewizyją listów sprawę o szołtysach panów duchownych, jeśli są powinni służyć wojnę albo nie.

O polskich, statutach.

57. **Item** bacząc potrzebę, aby prawa a statuta polskie, polskim językiem były potrzebniejsze wszystkim niż łacińskie, z tych przyczyn deputuiemy, z radą panów rad koronnych, pewne osoby ku takowej sprawie, na tym sejmie przyszłym.

O urzędzie i powinności wojewodziej i starości.

58. **Item** rozkazuiemy starostom Naszym i wojewodom, aby około ustaw rzemieśnikom robot ich, także też kupcom kupie ich, urzędowi i powinności swej dosyć czynili, pod winą w statucie opisaną.

^{bf} pry czy na VL. ^{bg} u Nas VL.

⁶ Por. statut nieszawski: De indictione iudiciorum capitaneorum (Polskie statuty ziemskie, s. 132).

O składziech i liściach na składy.

59. **Item** żeśmy też byli na ten sejm rozkazali stanąć ze wszystkimi przywilejami na składy, wszystkim miastom Naszym którebykolwiek mieli, ale iż przez krótkość czasu nie mogliśmy tego podle potrzeby rozsądzić, tedy takową rewizyją takowych listów na składy, na przyszy sejm także przedkładamy.

60. Co się tycze listów a przywileiów stanów a miast pruskich, aby były kładzione przed Nami wedle uniwersału, to My na rewizyją listów [do] przyszłego sejmku odkładamy.

O kupcach cudzoziemskich.

61. Co się tycze Włochów, Szotów i innych cudzoziemców, przez które miasta Nasze wielką szkodą a zniszczenie biorą, takowemu każdemu, któryby osiadłości a prawa mieiskiego nie miał, rozkazujęm, aby im były miasta i handle zapowiedziane już **ex nunc**.

O Żydziech.

62. A iż posłowie skarżą, że przez Żydy wszystkie handle i żywności mieszczanom a poddanym Naszym są odjęte, rozkazujemy, aby w tej mierze był zachowań statut **anno 1538, paragrapho: Volumus praeterea**⁷. K'temu, aby Żyd żup, cel i naimów żadnych nie trzymał, tak iako statut o tym uczy.

O hultaich i o lożnych ludziach.

63. **Item** co się tycze hultaioów i innych lożnych ludzi, rozkazujemy starostom Naszym, aby się w tym wedle statutu⁸ zachowali, i winę na miejski urząd postanowili.

O iaziach.

64. **Item** o iaziach, iako proszą posłowie o objaśnienie, aby to wedle statutu **citra appellationem** zostało, na to zezwalamy.

Cła, mostowe, grobelne.

65. **Item** o kassowanie cel, mostowych, grobelnych **privatarum personarum**, także też o wolności nowe, które sobie miasta i osoby niektóre uprosiły po statucie Kazimierzowym Jagiełłowym⁹, te wszystkie rzeczy na drugi sejm do rewizyi listów odkładamy.

O soli Loissowej.

66. Iż przez słuszne przyczyny dopuściło się było Loissom Gdańszczanom sol warzyć, **non est dignitatis Nostrae Regiae**, abyśmy im to z trzaskiem, a zwłaszcza **non vocatis neque convictis** odjąć mieli. A wszakże się to samo odeimie, kiedy się żupy ruskie w swój porządek wstawią, o co się i My z pilnością starać będziemy. Wszakże jednak **in defectu** soli, będzie wolno szlachcie ku swojej tylko potrzebie gradowej soli kupować i używać.

O okazowaniu.

67. Co się tycze okazowania w powieciach, aby na dzień pewny postanowiono było, aby się wiedzieć mogło, iako kto z rycerskiego stanu, wedle powinności swojej szlacheckiej jest gotów ku służbie Rzeczypospolitej a ku obronie ojczyzny swojej. Skłaniając się ku prośbie wszystkich posłów ziemskich rozkazujemy, aby to okazowanie we wszystkich wojewodztwach na dzień świętego Wojciecha [23 IV] **anni** 1564 było. A tam iżby wojewodowie, kasztellani i inni dygnitarze wszyscy okazować się też byli powinni, **sub poena in statuto expressa de expeditione generali**. A wojewodowie miejsca do okazowania takiego w głównych mieściech wywołać i oznaczyć, pod takąą winą będą powinni.

⁷ *Vol. Const., t. I, vol. 2, s. 169.*

⁸ *Statut piotrkowski 1496 r.: De laicis dietim horatim aut septimanatim, non annuatim, servientibus in civitatibus (Vol. Const., t. I, vol. 1, s. 70).*

⁹ *Prawdopodobnie przytoczony tu został ze statutów niesławskich przepis: De theolonatoribus (Polskie statuty ziemskie, s. 136. Por. też Vol. Const., t. I, vol. 1, s. 314, vol. 2, s. 164–165).*

O niedopuszczeniu klętego do prawa.

68. Iż się posłowie skarżą, że klęci nie bywają do sądu przypuszczeni i tym od swojej sprawiedliwości odpadają, iż o tym statutów iasných niemasz, ieśliby w tej mierze abusus iakie były, naidujemy, aby były na stronę odłożone.

O głównikach.

69. **Item** iako się przed Nami posłowie skarżyli, iż instygator Nasz ludzi wiele niewinnych szlachciców spożywał **ad sessionem turris**, a stąd utratę wielką podeimują, a tak My, przychylając się do statutu Jagiełłowego¹⁰, który ma to w sobie, **de nemine vindictam capiemus**, pozwy takie wszystkie do powiatów na sąd nowo teraz namówiony, odsyłamy. A tam iuż starosta abo kto od starosty **nomine instigatoris**, na te pozwane instygować będzie powinien.

O szkołach.

70. **Item** o szkołę krakowską, poznańską i połtowską¹¹, iako posłowie proszą, aby reformowane były, aczkolwiek to należy na urząd ich miłości księżej biskupów, którym tego prawo pospolite i przodkowie nasi zwierzyli, iako fondatorowie a nadawcy tych to szkół, wszakże My w tej mierze księżą biskupy i rektory napomniemy i z zwierzchności Naszej tego dojrzymy, aby szkoły te w dobrej sprawie były.

A tak na świadectwo tego, pieczęć Naszą precisnacieśmy kazali. Dan w Piotrkowie na sejmie walnym 20 die Martii anno Domini 1563, Regni Nostri 34. Na własne Króla Jego Miłości rozkazanie.

II. ORDINATIO ET CONSTITUTIO NOVORUM IUDICIORUM IN CONVENTU GENERALI PETRICOVIENSI ANNO 1563 FACTA ET LAUDATA [15 MARCA 1563 R.]

Zygmunt August, z łaski Bożej Kroi Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Mazowieckie, Żmudzkie etc. pan i dziedzic. Oznaimuiemy wobec wszystkim i każdemu, zwłaszcza iako co komu na tym należy, gdyż tak wiele jest akcyj zastarzałych, iż gdzieby obyczaj nie był nalezion ku odprawie ich, trudno a prawie niepodobno, aby się na tym sejmie skończyć mogły. Przeto aby każdy sprawiedliwość odnieść mógł, za radą ich mości panów i za przyzwoleniem posłów ziemskich, mocą uchwały sejmu tego **pro hac vice tantum** to postanowienie uczyniliśmy. Obyczaj sądów, który jest **authoritate conventus generalis moderni**, uchwalon **pro vice una tantum** dla odprawienia akcyj starych, które przypadły, są albo wiszą mocą limitacyi przed Nas, bądź to na sejm albo post curiam, i które przypadły aż po święto Trzech Królów, z któregokolwiek sposobu abo punktu i terminu prawa, **usque ad annum** 1563, przed Nas, abo na sejm.

2.ª Maią się tedy takie sądy na czasy niżej opisane **in singulis palatinatibus** począć. A iż naidują się pewne osoby, które mają akcyje w różnych ziemiach, ieśliby który taki miał rok **ex diversitate bonorum in diversis terris seu palatinatibus**, a stanąłby tam przed tym sądem, przed którym abo mu rychlejszy rok przypadnie, abo tam krócej sądy będą trwać, **propter paucitatem litigantium**, abo też **maioris importantiae** akcyje będzie mieć, tedy w innych województwach opowiedzieć się ma, iż odprawiwszy swą akcyją główniejszą i potrzebniejszą w innym województwie, gdzie **praesentaliter** będzie, nie omieszka też stanąć i tamże z onego sądu, gdzie się pierwaj odprawił, ma przynieść **actum causae illius terrae aut palatinatus**.

3. A ieśliby się trafiło, iżby którzy z dygnitarzów abo prezydentów mieli kauzy w inszych województwach, które bez bytności ich nie mogłyby się odprawić, tedy ma opowiedzieć się onym wszystkim, którzy na sądzie siedzą. A odprawiwszy się tam, ma przynieść akt kauzy

^a Brak przy poprzednim ustępie nr 1.

¹⁰ Mowa tu o przywileju jedlnieńskim. Por. wyżej przyp. 5.

¹¹ Jest to prośba o podniesienie poziomu i reformę Akademii Krakowskiej, poznańskiego Kolegium Lubrańskiego oraz szkoły w Pułtusku, prowadzonej przez profesorów Akademii Krakowskiej.